

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในชีวิตประจำวันของมนุษย์ กิจกรรมส่วนใหญ่มักเกี่ยวข้องกับสิ่งที่มีอิทธิพลมาจากความเชื่อ โครงสร้างทางสังคมและระบบเศรษฐกิจ เนื่องจากธรรมชาติได้สร้างให้มนุษย์มีวิวัฒนาการต่างจากสัตว์เพราะมนุษย์มีความสามารถในการเรียนรู้ การคิดคำนึงและการใช้ภาษาในการสื่อสารกันด้วยระบบสัญลักษณ์ จากอำนาจความเชื่อเบื้องต้นนี้ทำให้มนุษย์แสวงหาความรู้ ทำความเข้าใจในเรื่องโลกที่อยู่ใกล้ตัวและที่อยู่ไกลไปในจักรวาล ซึ่งบางอย่างอาจพบคำตอบหรือการพิสูจน์ด้วยความจริงได้ แต่ก็ยังมีอีกมากที่ข้ามพ้นความจริงจนหาคำตอบไม่ได้ (ศรีศักดิ์ วัลลิโภคม, 2543, หน้า 6)

สิ่งที่มนุษย์มักเกี่ยวข้องกับคั่งกล่าวข้างต้น สะท้อนให้เห็นถึงธรรมชาติของมนุษย์ในฐานะสัตว์สังคมที่จะต้องอยู่รวมกันเป็นกลุ่มหรือชุมชนจึงจะดำรงอยู่ได้ โดยความสัมพันธ์นั้นดำเนินไปด้วยความเชื่อที่เป็นแรงเสริมอยู่เบื้องหลังซึ่งปรากฏออกมาในรูปของพฤติกรรมต่าง ๆ ที่อาจเกี่ยวข้องกับศาสนาหรือไม่ก็ได้ เพราะความเชื่อเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความมั่นใจและมีกำลังใจขึ้น ถ้าหากขาดความเชื่อแล้วก็ไม่อาจทำอะไรให้บรรลุเป้าหมายได้ แต่ความเชื่อของมนุษย์ย่อมแตกต่างกันตามองค์ประกอบหรือปัจจัยสิ่งแวดล้อมของแต่ละคน ซึ่งย่อมก่อให้เกิดการกระทำที่เป็นประโยชน์และเป็นโทษได้มากน้อยตามระดับของความเชื่อเช่นเดียวกัน อย่างไรก็ตามความเชื่อที่มีอิทธิพลต่อมนุษย์ทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและระดับสังคมมากนั้นคือความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับศาสนา (ศรีศักดิ์ วัลลิโภคม, 2543, หน้า 38)

คนไทยยึดหลักคำสอนทางศาสนาเป็นหลักในการดำรงชีวิตมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยผู้ใหญ่จะสอนเด็ก ๆ ว่าการทำบุญการช่วยเหลือผู้อื่นจะได้รับความสุขและเกิดขึ้นสวรรค์ ครองกันข้ามถ้าทำบาปคือความชั่ว เมื่อตายแล้วจะต้องตกนรก

ความเชื่อเรื่องบุญของคนไทยมีลักษณะผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิม และความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ ซึ่งเกี่ยวข้องกับเทพเจ้าและอำนาจสิ่งเหนือธรรมชาติ อย่างไรก็ตามความเชื่อและการกระทำที่เรียกว่าบุญกรรมนั้น มีลักษณะเชื่อมโยงระหว่างวัตถุและจิตใจให้มีความสมดุลกันซึ่งสามารถถือฤกษ์ประโชชน์สูงสุดแก่ปัจเจกบุคคลและสังคมมนุษย์ เช่น ความเชื่อในเรื่องกฎแห่ง

กรรม อันเป็นพลังอำนาจไว้ตัวตน หากแต่สามารถกำหนดชะตาชีวิตและส่งผลให้แก่ทุกคนเกิดมาแตกต่างกัน มีบุญบารมีและสถานภาพทางสังคมแตกต่างกัน (ยศ สันตสมบัติ, 2540, หน้า 202)

ความเชื่อในเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด ทำให้ยอมรับบทบาทและหน้าที่ของตัวเองในสังคม ที่ต่างก็เชื่อว่าเป็นผลมาจากการทำบุญไว้ในชาติก่อน ดังนั้น ความเชื่อเรื่องบุญ และการทำบุญในชาตินี้จึงเป็นวิธีการของความไม่ประมาท เป็นการเตรียมความพร้อมไว้สำหรับความเป็นอยู่ในภพหน้าหรือชีวิตหลังความตายให้มีความสุขสบายหรือบรรลुकความปรารถนาสูงสุดตามความเชื่อนั้น (สุภาพรรณ ฌ บางช้าง, 2535, หน้า 313)

จากความเชื่อเรื่องบุญของคนไทย พุทธศาสนิกชนจึงทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ชาวพุทธจะปฏิบัติตามคำสอนที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในโอวาทพระปาฏิโมกข์ คือให้ทำความดีงดเว้นจากความชั่วและให้ทำจิตใจของตนให้ผ่องใส เนื่องจากการทำความดีหรือบุญนั้นเป็นพื้นฐานแห่งคุณธรรมเบื้องสูงขึ้นไป การทำบุญนี้พระพุทธเจ้าทรงแสดงวัตถุที่ตั้งแห่งการทำบุญเรียกว่า บุญกิริยาวัตถุ 3 ได้แก่ ทาน คือการเสียสละทรัพย์ของตนให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น ศีล คือการอบรมกาย วาจาให้สงบเรียบร้อยไม่เป็นโทษแก่สังคมและภavana คือการฝึกอบรมจิตใจให้เป็นกุศลจนสามารถเอาชนะกิเลสได้ (อง. อนุฎฐกถา. 23/36/26)

ชาวไทยนับถือพระพุทธศาสนาต่อเนื่องกันมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงปัจจุบันสำหรับทางด้านวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของชาวไทยได้ผูกพันกับหลักความรู้ คติ ความเชื่อและหลักปฏิบัติจากพระพุทธศาสนาเป็นเวลานานจนกระทั่งกลายเป็นวิถีชีวิตของชาวไทย โดยเฉพาะวัฒนธรรมนั้น มีหลักฐานสำคัญอยู่ในพุทธศาสนาแทบทั้งสิ้น ขนบธรรมเนียมประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ ทั้งในวงจรชีวิตของแต่ละบุคคล ชุมชนและสังคมก็ล้วนเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนามาโดยตลอด (มรรยาท กิจสุวรรณ และวารกรณ์ จิวชัยศักดิ์, 2533, หน้า 2)

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าชาวพุทธนิยมทำบุญที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาโดยตรง เช่น วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา ทอดกฐิน ทอดผ้าป่า การบรรพชาอุปสมบทถือว่าเป็นการสืบทอดพระศาสนา วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วันอัฐมีบูชา คือ วันคล้ายวันถวายพระเพลิงพระบรมสรีระ (ศพ) ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า วันนี้เป็นวันสืบเนื่องต่อจากวันวิสาขบูชา ซึ่งตรงกับวันแรม 8 ค่ำ เดือน 6 การสร้างศาสนสถานศาสนวัตถุการสังคายนาพระไตรปิฎก พิธีเจริญพุทธมนต์ การสวดพุทธมนต์ และการทำบุญที่เนื่องในวงจรชีวิตของบุคคลและสังคม ในส่วนบุคคล เช่น การเกิด ฉลองวันเกิด และงานมงคลสมรสเป็นต้น ส่วนของสังคม เช่น ประเพณีสงกรานต์ คุรุช สารท และลอยกระทง เป็นต้น (มรรยาท กิจสุวรรณ และวารกรณ์ จิวชัยศักดิ์, 2533, หน้า 2)

การทำบุญที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาโดยตรง ที่พุทธศาสนิกชนให้ความสำคัญมากอย่างหนึ่ง คือการทำบุญทอดกฐินเพราะการทำบุญทอดกฐินเป็นการทำบุญที่พิเศษกว่าการทำบุญอย่างอื่นเนื่องจากมีข้อจำกัดหลายประการ คือ

1. กฐินจำกัดประเภททาน คือ ต้องเป็นสังฆทานอย่างเดียวเท่านั้น เจาะจงพระรูปใดรูปหนึ่งไม่ได้
2. กฐินจำกัดเวลา คือ ต้องถวายภายในเวลาจำกัดภายใน 29 วันนับแต่วันออกพรรษา คือเริ่มตั้งแต่แรม 1 ค่ำ เดือน 11 ถึงกลางเดือน 12 ตรงกับวันลอยกระทงซึ่งเป็นวันสุดท้ายของฤดูกลางถวายกฐิน
3. กฐินจำกัดงาน คือ พระรับผ้า ต้อง ตัด เย็บและครองในวันนั้นให้เสร็จภายในวันนั้น
4. กฐิน จำกัดของ คือถวายผ้าจีวรสงฆ์หรือสังฆาฏิผืนใดผืนหนึ่งจึงจะเป็นกฐิน ถ้ายถวายของอื่นไม่เป็นกฐินจัดเป็นบริวารกฐิน
5. กฐินจำกัดผู้รับ พระที่รับต้องเป็นพระจำพรรษาวัดนั้น พรรษาไม่ขาดตลอด 3 เดือน และมีจำนวนไม่น้อยกว่า 5 รูปขึ้นไป ต้องลงรับกฐิน โดยพร้อมเพรียงกัน
6. กฐินจำกัดคราว คือการรับกฐินวัดหนึ่ง ๆ รับกฐินได้ครั้งเดียวใน 1 ปี (สมชาย ใจดี และชรรยง ศรีวิริยาภรณ์, 2536, หน้า 76)

ประเพณีการทอดกฐินมีมา ตั้งแต่สมัยพุทธกาลในประเทศอินเดียโดยพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุผู้อยู่จำพรรษาครบสามเดือนรับผ้ากฐินเพื่อผลัดเปลี่ยนจีวรใหม่ ซึ่งมีนางวิสาขา มหาอุบาสิกาเป็นผู้ถวายเป็นคนแรกส่วนการทอดกฐินในประเทศไทย เป็นที่นิยมประเพณีปฏิบัติสืบกันมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงปัจจุบัน ชาวไทยทั้งปวง ตั้งแต่พระมหากษัตริย์ลงมาถึงราษฎรได้เชิดชูการทอดกฐินว่าเป็นบุญพิเศษที่สำคัญประจำปีตลอดมา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินทอดผ้าพระกฐินที่พระอารามหลวงเป็นประจำทุกปีส่วนราษฎรมีการรวมตัวกันจัดนำกฐินไปทอดตามวัดที่ตนศรัทธาเลื่อมใสในสถานที่ต่าง ๆ แม้ว่าพิธีกรรมการทอดกฐินจะเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป แต่แก่นแท้หรือจุดประสงค์หลัก คือ การนำผ้ากฐินมาถวายแก่พระสงฆ์ นั้น ไม่เปลี่ยนแปลง ชาวพุทธส่วนใหญ่ยังให้ความสำคัญต่อประเพณีการทอดกฐิน มีความเชื่อความศรัทธาในผลบุญที่ได้รับจากการทอดกฐิน จากเหตุผลดังกล่าวเป็นจุดสนใจ ทำให้ผู้วิจัยศึกษาประวัติการทอดกฐิน รูปแบบและพิธีกรรม ตลอดจนความเชื่อเรื่องบุญ ในประเพณีการทอดกฐินของไทย อันจะเป็นประโยชน์แก่การศึกษาและนำความรู้ที่นั้น มาประเพณีปฏิบัติให้ถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนาและหลักประเพณีไทยต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของการทอดกฐินตั้งแต่สมัยพุทธกาลถึงปัจจุบัน
2. เพื่อศึกษารูปแบบและพิธีกรรมในประเพณีการทอดกฐินของไทยในปัจจุบัน
3. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเพณีการทอดกฐินกับสังคมไทยในปัจจุบัน

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่จะศึกษา คือ พระสงฆ์ เจ้าภาพหรือประธานจัดทอดกฐินผู้ที่เกี่ยวข้องกับพิธีการทอดกฐินที่วัดในเขตกรุงเทพมหานคร จากวัดหลวง 3 วัดคือวัดสามพระยาวรวิหาร วัดราชนัคคารามวรวิหารและวัดปากน้ำ ภาษีเจริญ จากวัดราษฎร์ 2 วัด คือวัดเอี่ยมวรณุชและวัดประคิษฐาราม (วัดมอญ)

2. ขอบเขตด้านเนื้อหา

ศึกษาประวัติความเป็นมา รูปแบบ พิธีกรรมและความสัมพันธ์ระหว่างประเพณีการทอดกฐินกับสังคมไทยในปัจจุบัน

3. ขอบเขตด้านเวลา

เริ่มทำตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน 2548 ถึง ธันวาคม 2549

นิยามศัพท์เฉพาะ

ทอดกฐิน หมายถึงการทำพิธีถวายผ้ากฐินแก่สงฆ์ผู้จำพรรษาครบ 3 เดือน ณ วัดใดวัดหนึ่ง ทอดเป็นสำนวนใช้เฉพาะการถวายผ้ากฐิน กล่าวคือนิยมใช้คำว่า “ทอด” ไม่ใช่คำว่าถวาย เหมือนกับสิ่งของอย่างอื่น กล่าวคือผ้ากฐินไม่นิยมประเคน นิยมนำไปวางทอดไว้ต่อหน้าพระเถย ๆ เป็นกริยาพอให้รู้ว่าถวายเท่านั้น เมื่อพระเห็นผ้าก็กำหนดเองว่านี่เป็นผ้ากฐินหรือจะถวายก็ได้

กฐินหลวง ได้แก่ กฐินพระราชทานที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานให้ กระทรวง ทบวง กรม หรือคณะบุคคลที่สมควรรับพระราชทานผ้าพระกฐิน ไปแทนพระองค์ ณ วัดหลวงแห่งใดแห่งหนึ่ง

กฐินราษฎร์ ได้แก่ กฐินสามัคคีที่ราษฎร์ มีศรัทธาร่วมกันจัดขึ้นแล้วนำไปทอด ณ วัดราษฎร์ วัดใดวัดหนึ่ง

รูปแบบ หมายถึง ลักษณะการจัดตั้งองค์กฐินแต่ละประเภท ซึ่งมีรูปแบบตามองค์ประกอบของกฐินนั้น ๆ เช่น กฐินหลวง กฐินราษฎร์ เป็นต้น

พิธีกรรม หมายถึง การกระทำเป็นขั้นตอนมีระเบียบวิธีเพื่อให้เป็นสื่อหรือหนทางที่จะนำมาซึ่งความสำเร็จในสิ่งที่คาดหวังซึ่งทำให้เกิดความสบายและมีกำลังใจที่จะปฏิบัติตนและดำเนินชีวิตต่อไป พิธีกรรมทางศาสนา เช่น พิธีกรรมทอดกฐิน ทอดผ้าป่า เป็นต้น

ความเชื่อ หมายถึง ความเลื่อมใส ศรัทธา มั่นคงในหลักคำสอนพระพุทธศาสนาของพุทธศาสนิกชนโดยการใช้สติปัญญาไตร่ตรอง เช่น เชื่อในผลของบุญ บาป เชื่อในการกระทำและผลของการกระทำว่ามีจริงคือเชื่อทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ความเชื่อเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดวัฒนธรรม ประเพณี และ ช่วยส่งเสริมสิ่งที่ดีงามให้ เกิดขึ้น

บุญ หมายถึง ความปลื้มใจ ความอิ่มใจ ความดี กุศล ความสุข ความประพฤดิชอบทางกายวาจาและใจ กุศลกรรมและเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดผลคือความสุขกาย สุขใจ ความปลาบปลื้มใจ ความปีติสุข เป็นสิ่งที่น่าสรรเสริญยกย่อง

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทราบประวัติความเป็นมา รูปแบบ พิธีกรรม เกี่ยวกับประเพณีการทอดกฐินในสังคมไทย
2. พุทธศาสนิกชนได้รับความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับขั้นตอนการทอดกฐินที่ถูกต้องซึ่งจะเป็นหนทางส่งเสริมและทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาต่อไป
3. เป็นแนวทางสำหรับผู้สนใจที่จะทำการศึกษาวิจัยในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับประเพณีทางด้านศาสนาต่อไป